

Світлана Володимирівна Семіног

Відділ планування та координації науково-правових досліджень
Національна академія правових наук України
Харків, Україна

РЕКВІЗИЦІЯ: МОДЕРНІЗАЦІЯ СТАТТІ 353 ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. У контексті даного дослідження встановлено, що в умовах європеїзації українського права, реквізиція потребує модернізації змістовно-термінологічного визначення, основних принципів та механізму її застосування шляхом узгодження між національними нормативно-правовими актами в цілях установаження єдиних положень, усунення колізій, уникнення законодавчих протиріч та хаосу в практичній діяльності, упровадження суттєвих норм і структурних новацій відповідно до положень міжнародного права та прийнятих для України європейських стандартів і практик. У зв'язку з прийняттям законів України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», Кодексу цивільного захисту України виявлено юридичні колізії щодо змістовно-термінологічного визначення реквізиції між нормами Конституції України, Цивільного кодексу України та вищевказаних законів. Метою статті є здійснення аналізу механізму кореляції нормативного масиву щодо реквізиції, встановлення змістовно-термінологічного визначення реквізиції та його відповідності сучасним потребам з огляду на переформування статті 353 ЦК України згідно з положеннями основного акту України, спеціальних законів України та міжнародних нормативно-правових актів і стандартів ЄС. Доведено, що сучасне формулювання реквізиції частиною першою статті 353 ЦК України характеризується в деякій мірі «радянською спадщиною» з властивими їй правовими цінностями та науковою доктриною. У статті обґрунтовується доцільність зміни назви статті 353 ЦК та формулювання її першої частини відповідно до норм спеціальних законів згідно з класичним для юридичної практики підходом, що ґрунтується на принципі «*lex specialis derogat generali*» «закон пізніший має перевагу над давнішим», «*lex posterior derogat priori*» – «закон спеціальний має перевагу над загальним».

Ключові слова: адміністративно-правові засади, державне регулювання, європейське право, приватне право, публічне право, публічно-приватні відносини, публічні дії, примусове відчуження майна, особисті майнові права, рекодифікація Цивільного кодексу, реквізиція.

Svitlana V. Seminoh

Department of planning and coordination of scientific and legal research
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine
Kharkiv, Ukraine

REQUISITION: MODERNIZATION OF ARTICLE 353 OF THE CIVIL CODE OF UKRAINE

Abstract. *In the context of this study, it is established that in the context of Europeanization of Ukrainian law, requisition requires modernization of the substantive and terminological definition, basic principles and mechanism of its application through harmonization between national legal acts with a view to establishing uniform provisions, eliminating conflicts, avoiding legislative contradictions and chaos in practice, and introducing essential norms and structural innovations in accordance with the provisions of international law and European standards and practices acceptable to Ukraine. In connection with the adoption of the Laws of Ukraine «On the Legal Regime of the State of Emergency», «On the Legal Regime of Martial Law», «On the Transfer, Compulsory Alienation or Seizure of Property under the Legal Regime of Martial Law or State of Emergency», and the Civil Protection Code, legal conflicts were identified regarding the substantive and terminological definition of requisition between the provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine and the above laws. The purpose of the article is to analyze the mechanism of correlation of the regulatory framework on requisition, to establish the substantive and terminological definition of requisition and its compliance with modern needs, given that Article 353 of the Civil Code of Ukraine is reformatted in accordance with the provisions of the main act of Ukraine, special laws of Ukraine and international legal acts and EU standards. It is proved that the current wording of requisition in part one of Article 353 of the Civil Code of Ukraine is characterized to some extent by the «Soviet heritage» with its inherent legal values and scientific doctrine. The article substantiates the expediency of changing the title of Article 353 of the Civil Code and formulating its first part in accordance with the provisions of special laws in accordance with the classical approach to legal practice based on the principle of «lex specialis derogat generali» – «the law which is later prevails over the earlier law», «lex posterior derogat priori» – «the special law prevails over the general law».*

Keywords: *administrative and legal principles, state regulation, European law, private law, public law, public-private relations, public actions, expropriation of property, personal property rights, recodification of the Civil Code, requisition.*

ВСТУП

Процес рекодифікації Цивільного кодексу України має велике значення у системі приватного права. У цьому контексті мовиться про осучаснення окремих інститутів та про інтенсивне зближення національного права з найефективнішими зарубіжними практиками регулювання приватних правовідносин. Водночас методи інтеграційного процесу такі, як «імплементация», «адаптація», «гармонізація», «новелізація», у першу чергу, потребують внутрішнього узгодження між

національними нормативно-правовими актами в цілях установлення єдиних положень, усунення прогалин та колізій, уникнення законодавчих протиріч та хаосу в практичній діяльності.

Загальний законодавчий підхід щодо регулювання реквізиції закріплений ЦК України, який є основним актом цивільного законодавства. У системі національного законодавства України поняття реквізиції вживається у Господарському кодексі України, Кодексі торговельного мореплавства України, у законах «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування». Вищевказані нормативні акти були прийняті в період з 1991 по 2003 роки. Тож деякі норми та термінологічні сполучення в них є застарілими та не відповідають сучасним вимогам та положенням. Задля модернізації норм ст. 353 ЦК України виникає необхідність вирішити наступні актуальні взаємопов'язані проблеми:

по-перше, винайти шляхи подолання неузгодженості між положеннями Конституції України, Цивільного кодексу України та спеціальними законами щодо реквізиції;

по-друге, визначити порядок застосування нормативно-правових актів щодо регулювання реквізиції;

по-третє, з'ясувати цілісність та сумісність між правозахисними системами України та країнами ЄС щодо загальних підходів до захисту цивільних і майнових прав та інтересів особи в процесі реквізиції.

Наведеним обумовлена *мета статті*, яка полягає в проведенні аналізу механізму кореляції нормативного масиву щодо реквізиції, встановлення змістовно-термінологічного визначення реквізиції та його відповідності сучасним потребам з огляду на переформатування статті 353 ЦК України згідно з положеннями Конституції України, спеціальних законів та міжнародних нормативно-правових актів та стандартів ЄС.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для досягнення мети даної статті застосовано методи наукового пізнання. Формально-юридичний метод є домінуючим у процесі вивчення правотворчого напрямку правового забезпечення реквізиції. Сутність змістовно-термінологічного визначення, походження та етапи розвитку реквізиції вивчено через призму історично-правового методу. Шляхом порівняльно-правового методу з'ясовано спільні та відмінні риси правового підходу модернізації окресленої тематики в Україні та європейських державах. Суб'єктно-орієнтований та соціально-адаптований методи дозволяють визначити сучасні наукові підходи до інтерпретації міжнародних стандартів прав людини, щодо яких здійснюється реквізиція, визначення умов дієвості імплементації таких стандартів в Україні.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Сучасне розуміння терміна «реквізиція» не збігається з його первісним значенням від «пізньолатинської – вимога, дослідження». Академічний тлумачний словник

української мови визначає реквізицію як «примусове вилучення державою майна у власника в державних або громадських інтересах» [1].

У міжнародному праві регулювання та зміст реквізиції закріплено положеннями конвенцій про закони та звичаї війни, зокрема, IV Гаазькою Конвенцією «Про закони і звичаї війни на суходолі» від 18.10.1907, Женевською Конвенцією «Про захист цивільного населення під час війни» від 12.08.1949, Конвенцією «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях» від 12.08.1949.

Аналіз змісту цих документів свідчить, що реквізиція відбувається за законами війни виключно для військових цілей за наступних умов:

- *право реквізиції, яке визнане за тими, хто воює, за законами та звичаями війни, не здійснюється, за винятком випадків нагальної потреби* [2, ст. 34],
- *реквізиція відбувається на підставі рішення командира окупованої місцевості та його розписки в отриманні майна* [3, ст. 52],
- *у разі проведення реквізиції оплата належної суми компенсації здійснюється якнайшвидше* [3, ст. 52].

Отже, з точки зору міжнародного права реквізиція передбачає примусове оплатне позбавлення власників майна для використання його у військових цілях у випадках нагальної потреби з попередньою оплатою належної суми компенсації.

В українському суспільстві реквізиція має витоки з революційних часів. Як зазначає український історик П. Гай-Нижник, «через матеріальну скруту та виразну соціалістичну спрямованість Центральна Рада в Києві, не маючи змоги організувати власне фінансування, почала вибірково стягувати кошти з населення, впровадивши для цього реквізиційні комісії. Центральна Рада та її уряд керувалися принципом проїдання грошей (принципом «одного дня»), а не зваженого ведення грошового господарства на перспективу. Як тільки-но закінчувалася грошова маса, що була в розпорядженні київської влади, починалися пошуки засобів і джерел негайного отримання наступної суми. Найдієвіший, найлегший та найпростіший спосіб здобути «швидкі гроші» в умовах соціальних негараздів, непевності державного апарату та господарчої руїни – спосіб «революційний» – реквізиція та конфіскація. Риторика ж обирається за потребою. Справжня ж причина – державотворча безпорадність провідників Центральної Ради та її урядовців» [4].

Тож з історичної точки зору національного походження реквізиції, її можна розглядати як пережиток тоталітарного режиму революційної влади, спрямований на здійснення політики державного примусу шляхом «революційного перетворення» приватної власності особи у власність політичного панування, яке примусово зобов'язувало суб'єкта проти його волі та бажання, віддавати своє майно та кошти у власність політичної влади. За таких умов інтереси публічної влади явно превалювали над інтересами особи. Безперечно, такий підхід указує на порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина й породжує публічно-приватний спір між волею політичної влади та особистою волею людини,

яку примусово позбавляють індивідуального майна та права власності, спеціально вповноважені на це органи й особи.

Реквізиція революційних часів не мала юридичного підґрунтя. Її правове регулювання почалося здійснюватися Законом «Про реквізицію та конфіскацію майна» 1927 року. У 1990 році напередодні припинення існування Радянського Союзу поняття «реквізиції» було закріплено Законом СРСР «Про власність у СРСР» – у випадках стихійного лиха, аварій, епідемій, епізоотій та за інших обставин, що мають надзвичайний характер, майно в інтересах суспільства за рішенням органів державної влади може бути вилучено у власника в порядку і на умовах, установлених законодавчими актами Союзу РСР, союзних і автономних республік, з виплатою йому вартості майна (реквізиція) [5, п. 2. ч. 2 ст. 33].

Порівнюючи у правовому контексті загальний підхід до позначення терміну, змістовного визначення й основних ознак реквізиції на рівні Закону СРСР «Про власність у СРСР», слід зазначити, що аналогічна норма збережена у ч. 1 ст. 353 (Реквізиція) ЦК України, якою визначено, що у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом за умови попереднього й повного відшкодування його вартості (реквізиція) [6, ч. 1 ст. 353].

Основною ознакою реквізиції є суспільна необхідність, яка обумовлена загальнодержавними інтересами або інтересами територіальної громади [7, п. 5 ч. 1 ст. 1].

Розглядаючи суспільну необхідність логічно постає питання про місце суспільного інтересу. Цікавою та слушною є думка сучасних українських дослідниць, які вивчали публічний інтерес у приватноправових відносинах країн перехідної демократії. Науковиці визначають, що зближення суспільного та державного інтересів можна припустити в абсолютно демократичній державі, однак навіть приблизне зближення не змогло би привести до їх злиття. У певному сенсі вони перетиналися б, але ніколи не можуть збігатися повністю, оскільки як у держави, так і в суспільства завжди залишаються інтереси, властиві лише кожному з них [8, с. 436].

Чинна редакція ч. 1 ст. 353 ЦК України формулює реквізицію як примусове відчуження майна у власника за чітко встановлених умов: з метою суспільної необхідності; за умови попереднього і повного відшкодування його вартості; у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин.

Водночас *термін «надзвичайні обставини» не закріплений у жодному нормативно-правовому акті України, не передбачений жодним конкретним законом, що свідчить про відсутність зазначеної юридичної норми в законодавчих актах. Повна або часткова відсутність норми права, яка вимагає правового регулювання, вказує на правову прогалину. Способами подолання правової прогалини є аналогія закону й аналогія права. Так, аналогія закону застосовується у випадку, коли*

відсутня норма права, що регулює відповідні відносини. Втім національними нормативно-правовими актами визначено інші норми, що регулюють аналогічні відносини.

Кодекс Цивільного захисту України закріплює термін «*надзвичайні ситуації*» і визначає їх як обстановку на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [9, п. 24 ст. 2].

Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» використовує термін «*надзвичайний стан*» як особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [10, ст. 1].

Терміни та поняття є колосально важливими для кодифікації. Вони мають бути уніфіковані й узгоджуватися з термінологією, що вживається в інших нормативно-правових актах, які регулюють одну й ту ж саму сферу суспільних відносин. Тож диференціація зазначених термінів призводить до небажаних колізій у теоретичному та практичному сенсі. Під терміном розуміють слово або словосполучення, яке визначає поняття певної галузі науки, техніки тощо. Поняття, у свою чергу, закріплюється терміном. Зміст поняття складають істотні ознаки предмета або явища. Істотними ознаками реквізиції частиною 1 ст. 353 визначено «надзвичайні обставини»: стихійні лиха, аварії, епідемії, епізоотії. Як доведено вище, термін «надзвичайні обставини» не закріплений у жодному нормативно-правовому акті України. Натомість Кодекс цивільного захисту України визначає небезпечні події, які несуть загрозу життю або здоров'ю населення та призводять до катастрофи, аварії, пожежі, стихійного лиха, епідемії, епізоотії терміном «надзвичайні ситуації».

Отже, проведений аналіз нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок, що поняття «надзвичайного стану» значно ширше й містить у собі властивості «надзвичайних ситуацій». Термінологічне сполучення «надзвичайні обставини», який указує на істотні ознаки реквізиції, визначені ч. 1 ст. 353 ЦК України, не є кодифікованим і належить до слів-професіоналізмів, які вживають представники певної професії в усному побутово-фаховому мовленні. За своїми істотними ознаками термінологічне сполучення «надзвичайні обставини» є тотожним терміну «надзвичайні ситуації», який визначений у Кодексі цивільного захисту України. Застосування такої термінологічної конструкції як «надзвичайні обставини» у ст. 353 ЦК України не є коректним з точки зору синонімічних та еквівалентних термінологічних одиниць, а також указує на неоднозначність і неточність її розуміння, недотримання стандартів української правничої термінології.

Порівнюючи змістове викладення реквізиції діючого ЦК України та Закону СРСР «Про власність у СРСР» можна припустити, що суб'єктом правотворчої діяльності здійснено фактичне «перенесення» як самого поняття, його визначення, так і термінологічного сполучення «надзвичайні обставини» з положень Закону «Про власність СРСР» до ЦК України.

Крім того, диспозиція ч. 1 ст. 353 ЦК України відображає умови щодо здійснення реквізиції виключно в межах «надзвичайних ситуацій»: стихійні лиха, епізоотії тощо, які співвідносяться з цивільним захистом населення.

За таких підстав норми ЦК України, основного нормативно-правового акту цивільного законодавства України, який визначає імперативні вимоги, базові принципи та нормативно-керівні засади, що формулюють зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин, повинні корелюватися з нормами спеціальних законів, зокрема Кодексом цивільного захисту України, законами України «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану», «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», які деталізують положення, закріплені ЦК України, зокрема, порядок проведення примусового відчуження та вилучення майна.

Юридична колізія полягає в тому, що вищевказані спеціальні закони не містять терміну та поняття «реквізиція» взагалі, а закріплюють поняття «примусове відчуження», яке також визначається п. 5 ст. 41 Конституції України.

Зазначена юридична колізія породжує конфлікт норм, які регулюють одні й ті ж самі суспільні відносини, між законами загального та спеціального змісту. Для вирішення зазначеної колізії застосовують принцип римського права «*Lex specialis derogat generalis*», який передбачає, що у разі конкуренції норм загального (*generalis*) та спеціального (*specialis*) характеру перевага при тлумаченні та застосуванні повинна віддаватися спеціальним нормам.

Правило «*Lex specialis derogat generali*» використовують у законодавстві багатьох держав, зокрема, у США, Японії, країнах ЄС. В українському національному праві цей принцип є визнаним, оскільки правова система держави не може повністю базуватися на загальних нормах права, які не відображають деталізацію та специфіку окремих різновидів регульованих відносин.

Крім того, за висновком Конституційного Суду України (Рішення від 18.06.2020 № 5-р(П)/2020) у разі виникнення колізії між нормативно-правовими актами принцип верховенства права (правовладдя) вимагає суддівської дії в ситуаціях, коли співіснують суперечливі норми одного ієрархічного рівня. У таких ситуаціях до судів різних видів юрисдикції висунуто вимогу застосовувати класичні для юридичної практики формули (принципи): «закон пізніший має перевагу над давнішим» (*lex posterior derogat priori*) – «закон спеціальний має перевагу над загальним» (*lex specialis derogat generali*) – «закон загальний пізніший не має переваги над спеціальним давнішим» (*lex posterior generalis non derogat priori specialis*). Якщо суд не застосовує цих формул (принципів) за обставин, що вимагають від нього їх застосування, то принцип верховенства права (правовладдя) втрачає свою дієвість [11].

Виходячи з наведеного, констатуємо, що у Конституції України та у спеціальних законах України не вживається термін «реквізиція». Натомість їх норми містять поняття «примусове відчуження».

Примусове відчуження майна – це загальне поняття, більш ширше, яке включає реквізицію і відображає універсальні властивості та ознаки цього явища. Примусове відчуження майна представляє складну систему норм конституційного, цивільного, адміністративного та процесуального права. З точки зору конституційного права відображається принцип захисту власності, який належить до основоположних засад конституційної системи України. З боку адміністративного права, головну роль відіграють адміністративні засади державного регулювання зазначених відносин, які реалізуються через публічні дії конкретних представників державної влади в межах установлених повноважень їх владного впливу. Цивільно-правовий підхід визначає пріоритетність принципу рівності та диспозитивності, віднаходження «справедливого балансу» між вимогами «суспільної необхідності» держави та вимогами захисту основоположних прав, свобод, інтересів людини і громадянина, а також відповідності принципу пропорційності щодо виплати грошової компенсації власнику позбавленого майна та строків її відшкодування. Процесуальне право безпосередньо регулює суспільні відносини щодо захисту порушеного права особи в судових органах щодо примусового відчуження майна.

Досліджуючи засадничі положення європейського законодавства щодо примусового відчуження, слід зазначити, що термін «реквізиція» не використовується в нормативно-правових актах Швеції та Польщі. Наприклад, у Швеції примусове відчуження відносно рідкісне явище. У 90% випадків земельні ділянки

відчужуються за добровільною згодою власників та користувачів земельних ділянок. Примусове відчуження може бути для задоволення муніципалітетам розпоряджатися землею з точки зору майбутньої меліорації, або якщо ця земля є необхідною для подальшого містобудування або проведення відповідних заходів; обслуговування майна, інженерного обладнання для державних цілей дорожнього руху, транспорту або інших комунікацій; обслуговування майна/інженерного обладнання для електроенергії або інших видів енергії, водного забезпечення, теплозабезпечення або подібного обладнання, вивезення та нейтралізації стічних вод або деяких інших видів викидів; надання простору для господарської діяльності або інженерного обладнання для проведення такої діяльності, яке має важливе значення для королівства або місцевості; захисту або зони безпеки; військової оборони; надання державі можливості розпоряджатися землею, яка через заплановані зміни у національних границях, передається іншій країні; передачі або утримання об'єкту нерухомості у задовільному стані, коли існує його суттєвий занепад або він становить загрозу для оточуючого середовища; положень для збереження державного рибного господарства; збереження поселення виняткового історичного або культурного значення; збереження меж, як, наприклад, національний парк, природній заповідник або пам'ятник природи [12].

Примусове відчуження у Швеції відбувається виключно за рішенням Суду землі і навколишнього середовища (Land and Environmental Court). Головним у цьому процесі є розрахунок та виплата компенсації. Для об'єкту нерухомості, який є повністю відчужений, викупна ціна виплачується в розмірі, що відповідає ринковій вартості об'єкту нерухомості. Якщо власник через примусове відчуження несе збитки якимось іншим чином, такі збитки також мають бути компенсовані. До викупної вартості додається 25% відповідно від ринкової вартості та/або вартості відшкодування. Сторона, яка відчужує майно або землю не може вступити у володіння, не виплативши компенсацію.

Примусове відчуження індивідуально визначеного майна та перехід права власності до держави у Республіці Польща здійснюється *на підставі судового рішення* в установленому законом порядку у випадках примусового знесення будівель чи інших будівельних об'єктів або їх частини та з відшкодуванням майнових втрат, які є наслідком обмеження прав і свобод людини під час дії виняткового становища.

ВИСНОВКИ

Правовий моніторинг ст. 353 ЦК України дає підстави стверджувати, що між положеннями Конституції України, Цивільного кодексу України та спеціальними законами встановлено неузгодженість понятійно-термінологічного апарату щодо реквізиції. Доведено, що термінологія, поняття та зміст ч. 1 ст. 353 ЦК України, яка має імперативну норму, залишилося на рівні Закону СРСР «Про власність у СРСР».

У національному законодавстві реквізиція – це більш вузьке поняття, яке можна визначити як спосіб примусового відчуження майна власника, орієнтований на галузеву визначеність, яка кореспондується з цивільним захистом населення безпосередньо в межах надзвичайних ситуацій: стихійні лиха, аварії, епідемії, епізоотії тощо за умови суспільної необхідності та попереднього й повного відшкодування його вартості, що вчиняється уповноваженими особами за рішенням відповідних органів влади в порядку, встановленим спеціальними законами. Внаслідок реквізиції відбувається перехід права власності індивідуально визначеного майна, яке перебуває у власності фізичних або юридичних осіб, до держави чи територіальної громади.

Пізніше прийняті спеціальні закони, які більш детально регулюють відносини примусового відчуження майна, не містять поняття «реквізиція», що породжує юридичну колізію. При колізіях існує «надлишок» у правовому регулюванні, що обумовлює потребу здійснення вибору однієї з кількох норм [14].

Задля подолання вказаної юридичної колізії, зокрема вибору однієї з кількох норм – «реквізиція» чи «примусове відчуження» доцільним є застосування останньої. Насамперед, формулювання та вжиття цієї норми здійснюється відповідно до норм спеціальних законів згідно з класичним для юридичної практики підходом, що ґрунтується на принципі «*lex specialis derogat generali*» «закон пізніший має перевагу над давнішим», «*lex posterior derogat priori*» – «закон спеціальний має перевагу над загальним». За таких підстав, як правильно визначає А. Б. Гриняк, окремо слід розмежовувати правові режими воєнного та надзвичайного станів [15].

По-друге, термін «реквізиція» має «радянську» форму вираження, поняття фактично перенесено у ЦК України із положень Закону «Про власність СРСР» та є відображенням тоталітарного режиму часів комуністичної ідеології. Крім того, ця норма не передбачає деталізацію порядку проведення реквізиції, зокрема визначення мети суспільної необхідності, механізму попереднього й повного відшкодування вартості відчуженого (реквізованого) майна, порядку переходу майна у власність держави.

По-третє, з'ясовуючи цілісність і сумісність між правозахисними системами України та ЄС щодо загальних підходів до примусового відчуження, встановлено, що в європейському праві право власності є абсолютним правом. *Примусове відчуження майна відбувається в межах надзвичайних ситуацій, передбачених законодавством кожної конкретної країни ЄС, виключно на підставі судового рішення.*

На підставі викладеного, пропонуємо внести зміни до назви ст. 353 ЦК України та ч. 1 ст. 353 ЦК України, замінивши терміни «**реквізиція**» на «**примусове відчуження та вилучення майна**», та здійснити поділ частини першої та другої виключно за критеріями «надзвичайного» та «воєнного» стану відповідно до норм спеціальних законів згідно з класичним для юридичної практики правилом «*lex*

specialis derogat generali» «закон пізніший має перевагу над давнішим», «*lex posterior derogat priori*» – «закон спеціальний має перевагу над загальним».

Висловлюючи абсолютно авторську позицію, підтримуючи засадничі положення європейського законодавства щодо непорушності права власності, вважаємо, що примусове позбавлення майна фізичної або юридичної особи в Україні має відбуватися виключно за рішенням суду. Тож, у ході проведеного аналізу позначилася ще одна науково-практична проблема, яка полягає у дослідженні публічно-приватних аспектів захисту майнового права у відносинах примусового відчуження майна з проєкції конституційного права. Відтак таке дослідження потребує подальшого вивчення авторкою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/s/rekvizycja>
- [2] Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
- [3] Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text
- [4] Гай-Нижник П. Політика революційної доцільності чи державотворчої безпорадності? URL: <https://matrix-info.com/rekvizytsiyi-tsentralnoyi-rady-polityka-revoljutsijnoyi-dotsilnosti-chy-derzhavotvorchoyi-bezporadnosti/>
- [5] Про власність у СРСР : Закон СРСР від 06.03.1990 № 1305–1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1305400-90#Text>
- [6] Цивільний Кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15/sp:max50:nav7:font2#Text>
- [7] Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>
- [8] Berestova I. E., Verenkiotova O. V., Serbina N. O., Seminoh S. V. Public Interest in Private Law Relations of Transition Democracies: a Modern View from the Standpoint of a Systemic Approach. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2021. № 10. P. 430–439. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/b619/e094ea95e3efaf588db6118c6a266a55e936.pdf>
- [9] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
- [10] Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
- [11] Рішення від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020 Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02.03.2015 № 213-VIII. Справа № 3–189/2018(1819/18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20>